

## Práce na Agendě<sup>1</sup> ČCE (I. 1983; II. 1988)

Články, recenze, kritika, poznámky

(Pro PO liturgický [POL] vypracoval L.Beneš, únor 2006, pracovní text)

- 5 **Prameny** (chronologicky):
- Archiv SR ČCE – zde jsou pouze některé fragmenty korespondence mezi členy POL, některé zápisy schůzí, zpráva o schvalovacím řízení na Ministerstvu kultury ČSSR a děkonné dopisy představitelů církví za zaslání exempláře Agendy.
  - 10 - J.Smolík, Die Arbeit an der neuen Agenda in der evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder, JLH 16 (1971), 233-236.
  - P.Filipi, Nová Agenda, in: KR LI (1984), 95-96.
  - J.Vokoun, Myšlenka oběti při večeři Páně, in: KR LII (1985), 147-148.
  - E.Zelený, Nedokončená reformace?, in: KR LIII (1986), 32-39.
  - 15 - J.Smolík, Agenda, in: KR LIII (1986), 137-138.
  - E.Zelený, Svátostná magie, in: KR LIV (1987), 96n.
  - J.Doležal, Agenda, in: KR LIV (1987), 115-118.
  - E.Zelený, Ještě o agendě, in: KR LIV (1987), 213n.
  - P.Filipi, Druhý díl Agendy, in: KR LV (1988), 167-168.
  - 20 - P.Keřkovský, Prorocká existence církve, in: Nepřeslechnutelná výzva. Sborník prací ke 100. výročí narození J.L.Hromádky, Praha 1990 (Přednášky jsou z jara 1988 a 1989)
  - A.Wrana, Kazatel a Agenda ČCE. Vikářská písemná práce. Ostrava 1998 (nepublikováno)
  - 25 - P.C.A.Morée, M.Prudký (Ed.), Jak bolí Bůh (Biblická teologie a liturgie). Rozpravy / Samenspraak 1998, Heršpice 1998.
  - M.Vymětal, Dopis synodnímu seniorovi ČCE z 4.8.1999 (nezveřejněno).
  - D.Mikšík, Užívání Agendy ve sborech ČCE. Písemná práce, Praha 2002. (k dispozici na adrese: <http://www.etf.cuni.cz/~miksik/>)
  - 30 - D.Fišer, Co očekávám od bohoslužeb. Referát na presbyterní konferenci na Dobříši 7.11.2004 (<http://dejvice.evangnet.cz/04Fiser-Bohosluzby.html>)
  - J.Nechutová, Příspěvek na konventu Brněnského seniorátu ČCE, bez vnočení.
- 35 Práce na nové agendě započaly rozhodnutím synodu ČCE v roce 1969. Podobně jako v předchozích případech (Příručka bohoslužebná, I. 1925 a II. 1932; Kniha modliteb a služebností, 1939<sup>1</sup> a 1953<sup>2</sup>) jde především o *sjednocení bohoslužebné praxe církve*, která se odvolává na více tradic (husitskou, bratrskou, luterskou, reformovanou). Žádná z těchto tradic není výlučnou. Všem třem agendám
- 40 je společné přesvědčení, že bohoslužebné řady si nemohou nárokovat závaznost administrativní povahy, ale spíše chtějí být podnětem k formulaci odpovědi sboru na slyšené Slovo. Ústředním bodem je nedělní shromáždění s kázáním Slova (a žádná výchova k „estetické rozcitlivění a mystickému zahloubávání“, Příručka 1925,11), resp. oslava Vzkříšeného ve shromáždění konkrétního sboru. Tato oslava nemá být
- 45 ponechána libovůli, vše se má dít dle řádu (1K 14,40).<sup>2</sup> Jednotlivé agendy se však

<sup>1</sup> K rozlišování jednotlivých agend užívám buď vnočení, nebo velké „A“ u agendy, která je v současnosti v užívání ČCE. Stojí za pozornost, že v kritikách vlastně nikdy nebyl název „agenda“ zpochybně.

<sup>2</sup> K dobrému řádu podle Agendy 1881 patří i to, že kazatel dává sboru dobrý příklad v tom, že chodí včas do kostela!

neshodnou v délce kázání: Reformovaná agenda 1881 doporučuje „kázání nečiniti po pravidle déle než hodinu“<sup>3</sup>, kdežto Příručka 1925,14 doporučuje „trvání od 20 min. do 30; nejdéle – a to jen někdy – 40 minut“.

- 5 Dalším výrazným a společným prvkem tohoto již více než osmdesátiletého úsilí o jednotnou bohoslužbu ČCE je požadavek „většího účastenství shromáždění“ (1925 se žádá, aby byl opravdu společný zpěv a alespoň společný Otčenáš). Výraznou změnou oproti starším modelům je rozšíření koinonické části bohoslužeb – ohlášení, přímluvné modlitby, poslání. Zejména pojetí ohlášení doznalo změny – a tím i přímluv: Příručka 1925 považuje ohlášení za rušivý element („živel profánní“, str.14),  
 10 kdežto Agenda ČCE je považuje za organickou součást budování sboru, pastýřské odpovědnosti etc., ústící do přímluv, sbírky, poslání.<sup>4</sup> Je možno se domnívat, že posílení prvku doxologického, ekumenického a směrem ke službě koinonické a diakonické v nové Agendě je důsledkem důslednějšího zakotvení trinitárního. (Např. v Příručce 1925 o Duchu svatém není v podstatě řeč, ani se o něj mnoho neprosí.)  
 15 Tím je patrný posun, který v rámci ČCE nastal v poměrně krátkém časovém úseku.

- Od počátku pracuje POL v kontaktu s podobnými komisemi presbyterní církve v USA, Skotsku, Francii, Nizozemí, Švýcarsku, nejvíce ovšem v Německu. Citace v Agendě ukazují však na užití předloh z mnohem širší ekumeny:  
 20 anglikanismu, katolictví, pravoslaví atp. POL si je plně vědom skutečnosti, že bohoslužby nelze přizpůsobit výlučně žádnému ze současných ani minulých modelů, neboť český protestantismus prošel jedinečným, ovšem nesmírně komplikovaným vývojem. Zde hraje roli jak rozhovor domácích tradic, tak tradic evropských reformačních proudů. Nepominutelnou skutečností je určitá opatrnost vůči katolictví,  
 25 kterou je třeba vnímat s pastoračními ohledy. Předložená pluralita bohoslužebných pořádků i jejich vnitřní variabilita však „chrání bohoslužebný život před uzavřenou výlučností ať toho či onoho typu“<sup>5</sup>.

- Přesto je zde patrná i distance k předchozím bohoslužebným knihám, která  
 30 ovšem znamená výrazný příklon k ekumenickému konsensu: normálním případem bohoslužby je bohoslužba Slova a svátostí. Svátosti nepatří mezi „služebnosti“, ale jsou součástí každé hlavní bohoslužby. Dokonce: bohoslužba bez VP je torzem! S tímto pojetím souvisí i posun ve vnímání vyznání vin a absoluce<sup>6</sup>: nepatří do části s VP, ale jako odpověď na slyšené evangelium. (Agenda „odlehčuje VP od přetížení  
 35 motivem zpovědním... a otevírá ji motivům jiným, jež byly zachovány v ekumenické církvi zpravidla výrazněji než u nás“.<sup>7</sup>) Aby VP i křest podtrhovaly ekumeničnost bohoslužby, je třeba zdůrazňovat nikoli podobnost ritu, ale jejich ustanovení, resp. pozvání k nim samotným Kristem.<sup>8</sup>

- 40 Charismatickému pojetí církve, která uskutečňuje své poslání ve světě, odpovídá zvláštní pozornost povolávání a ustanovování rozmanitých sborových a

<sup>3</sup> Její hlavní autor, Heřman z Tardy, kázal údajně hodinu. Jeho velký vzor Kohlbrügge kázal ovšem i dvě hodiny.

<sup>4</sup> Sr. především Jiří P.Štorek, Jak bolí Bůh aneb vyprávění o bohoslužebném budování sboru, in: Rozpravy 1998,43-53. Podobné argumenty uvádí i J.Nechutová (viz prameny).

<sup>5</sup> P.Filipi, Nová agenda, 96.

<sup>6</sup> Vyznání vin s absolucí vymizelo z bohoslužeb nejspíše proto, že českým evangelíkům bylo zatěžko zbavit se dojmu, že v tuto chvíli přebírá kazatel kněžskou funkci.

<sup>7</sup> P.Filipi, Nová agenda, 95.

<sup>8</sup> To je pochopitelně jeden z důrazů P.Filipiho Hostiny chudých, ale vztahu Slova svátostí předcházela od 50. let celá řada exegetických a historických studií, především od J.Smolíka.

církevních pracovníků (tedy nejen kazatelů). I zde má být patrné, že jde o povolání a poslání – nikoli ČCE, ale Kristovo. POL považoval za zvláště obtížný, ale důležitý úkol dát všemožným způsobem najevo, že liturgický život církve je věcí všech, nikoli jen např. ordinovaných (presbyteri nejsou „pomocníci faráře“!). Výrazem toho je například (nikoli pouze formální!) schvalovací proces Agendy – staršovstva, konventy a synod dostali agendární předlohy k diskusi a připomínkám. Ale patří sem pochopitelně i „inovace“ v podobě rozmanitých litanických modliteb či responsorií, spoluodpovědnost (presbyterů, sboru) za křest, nebo samotné pojetí úřadu, vycházející z charismat (ordinace a cheirotonie se v Agendě navrácí původní podobě v NZ – jedná se o modlitební akty).

POL je přesvědčen, že liturgické formy podléhají ztvárnění dle místa a doby, jsou věcmi případnými (měnitelnými); pevnými liturgickými elementy jsou pouze: kázání, modlitba, VP a křest. Proto Agenda nabízí nikoli pevnou formu, ale spíše řadu podnětů k utváření bohoslužby v místním sboru. Za tyto je odpovědné staršovstvo, ale bohoslužby je třeba prohovořovat s celým sborem. Proto „Agenda patří do rukou sboru“ (Smolík).<sup>9</sup> Tomu mají sloužit poměrně podrobná direktoria.

Ekumenický charakter (nejen Agendy, ale každé bohoslužby), odpovědnost za společnou práci všech na díle Páně v této zemi, byla podtržena například rozesláním obou dílů Agendy všem církvím v tehdejší ČSSR.

Recenzent P.Filipi<sup>10</sup> hodnotí pozitivně otevřenost Agendy: „Čelí nebezpečí uzavřenosti, v níž by se bohoslužby staly jakousi intimní slavností sborového bratrství, beze vztahu k ostatní církvi Kristově, ke světu, k Božímu dílu, jež časem i prostorem přesahuje sbor právě shromážděný“<sup>11</sup>. A to právě rozmanitými, z ekumeny příšlymi prvky: poslání, přímluvy, ... Pastorační prvek Agendy je zvláště růzností formulářů pro křest, konfirmaci, svatební a pohřební shromáždění. Otevřenost je však něco jiného než lhostejnost. „V situaci liturgické ledabylosti, kterou se český protestantismus vyznačuje, bude každá snaha o prohloubení a pročištění bohoslužeb znamenat návrat ke klasickým prvkům křesťanské bohoslužby, a tedy působit dojmem jisté archaizace. Autoři agendy však nepropadli romantickému obdivu ke starobylosti bohoslužebných forem. Pokusili se obohatit naše bohoslužby... přitom však není opuštěna reformační báze.“<sup>12</sup>

Kriticky<sup>13</sup> se P.Filipi vyjadřuje až k druhému dílu Agendy:<sup>14</sup>

- Jistá nepřehlednost – rozvrh starocírkevních perikop a alternativní řada (s jiným počítáním nedělí (!) v rámci poznámky pod čarou!), dělí několik set stránek.
- Úzká vázanost modliteb na starocírkevní perikopy vylučuje Starý zákon.
- I když P.Filipi formuluje pozitivně, vyjadřuje pochybnosti nad úzkou provázaností textu (obsahu) kázání a modliteb; („Východiskem modliteb ve shromáždění není naše víra a zbožnost, nýbrž veliké skutky Boží...“).

<sup>9</sup> Toto je jedno s nesporných desiderii stávající Agendy, které se zřejmě nepodařilo naplnit. Nemýlím-li se, z tohoto důvodu byla Agenda vydána ve velkém nákladu (zejména II. díl, aby si je mohli obstarat nejméně všichni presbyteri.

<sup>10</sup> Pro synody byli oponenty P.Filipi a J.Hromádka.

<sup>11</sup> P.Filipi, Nová agenda, 95.

<sup>12</sup> P.Filipi, Nová agenda, 96 (P.A. užívá důsledně obecné slovo „agenda“.)

<sup>13</sup> U dílu prvního se P.F. do negativní kritiky v KR nepustil.

<sup>14</sup> P.Filipi, Druhý díl agendy.

V podstatě zde tkví nebezpečí, že úvodní modlitby jsou již malá kázání a předjímají výklad textu.

- P.Filipi sice hodnotí pozitivně možnost kreativně nakládat s modlitbami, spíše však předložená Agenda – možná proti své vůli – podporuje starou a neblahou tendenci, že „protestantismus, honosící se svým demokratictmem, ponechává však bohoslužby v rukou jedné osoby od počátku do konce!“ (Především tento bod bude předmětem všech pozdějších kritik; Agenda se chápe jako otevřená, žádá spolupráci laiků, ba celého shromáždění, je myšlena i jako příručka pro domácí pobožnosti, vzdělávání presbyterů – ale nic z toho nebylo ani přijato ani realizováno. Je to však vina Agendy?<sup>15</sup>)
- Velmi kritický je recenzent k jazyku, a upozorňuje na problematiku přednesu. Doporučuje krátké, jasné věty, kde je jasný podmět a přísudek, nekomplikovanou architekturu větných závislostí (častá především u překladů) a kvůli přednesu tisknout modlitby kólometricky.

Větší diskuse se strhla kolem **pojmu oběti** ve formulářích B a D2, resp. v Linských dokumentech. První na ni reagoval J.Vokoun<sup>16</sup>, a to pozitivně, citací dohody mezi luterány a katolíky. Zde panuje shoda, že oběť chvály neznamena cokoli přidávat k oběti Kristově a tím činit eucharistii kvalitnější, nýbrž je to odpověď církve na jednu pro vždy vykonanou oběť Kristovu a církev odpovídá tak, že se vděčně „konformuje“ s touto obětí. E.Zelený má za to, že přesto všechno by Agenda neměla podsouvat představu, že „my“ nebo „církev“ ještě něco obětujeme (sr. Preface v Agenda I.,41: „Naše velikonoční oběť je tvůj Kristus.“). J.Doležal v odpovědi Zelenému zdůrazňuje, že jde o ohlas výroku z 1K 5,7 („...neboť byl obětován náš velikonoční beránek, Kristus“) a v příštím vydání Agendy by bylo dobré tento verš raději přímo citovat než parafrázovat!

Nejvášnivější diskuse se však strhla kolem otázky, zda Agenda není návratem do předreformačního pojetí svátostí (už tím, že se nedokázala zbavit tohoto termínu), totiž k **sakramentalismu**. Některé formulace jsou, podle E.Zeleného, výrazem tohoto pojetí (například „vstípení v tělo Kristovo“ při křtu nemluvněte). Svátosti i tomu, kdo jí slouží, se přisuzuje až magická (sakramentální) moc („Jakoby v kazateli chodilo po světě něco posvátného“). Tato velmi vášnivá diskuse ukázala, jak je třeba jemně vážit slov i činů, aby nebyl zastíněn majestát Boží. Aby při všech modlitbách, slovech a úkonech bylo patrné, že subjektem ujištění, subjektem víry, subjektem konání je Duch svatý – a nikoli církev či její rituály nebo její služebníci. Proto byl například dán důraz na *epiklézi*.

Za zmínku stojí způsob argumentace ze strany tehdejšího POL<sup>17</sup>: sakramentalismus a lidové církevnictví není v současné situaci (80. léta) největší nebezpečí, proti kterému by bylo třeba se vymezovat, jak to činí např. K.Barth (který se stal hlavní oporou Zeleného kritiky) ve svém prostředí. V současnosti je přiznání se ke křesťanské víře spíše vyznavačský čin, proto ti, kdo přicházejí žádat o křest

<sup>15</sup> Lapidárně to vyjadřuje A.Wrana ve své vikářské práci (str. 2, pozn. 1, citát upravil kvůli srozumitelnosti LB): Kdyby recenzenti Agendy neupozornili tehdy, čím Agenda obohacuje život ČCE, z vlastního života ČCE bych to nepoznal. Poněkud komplexněji se tímto problémem zabývá J.Nechutová ve svém příspěvku na konventu Brněnského seniorátu (datum neznámé, odhaduji kolem r. 2000).

<sup>16</sup> J.Vokoun, Myšlenka oběti...

<sup>17</sup> Viz J.Doležal, Agenda, 117. K tomu možno poznamenat: jestliže však vznikla ve sborech zvláštní úcta ke kazateli (jako k tomu, kdo je „dvojitíhodný“), pak to bylo z úcty ke Slovu, jehož je kazatel služebník (minister verbi), ale opět nikoli jako pojetí sakramentální.

svých dětí zaslouží velkou pastorační podporu, nikoli apriorní odmítnutí. Sbory netrpí představou, že by ordinovaný služebník disponoval zvláštní mocí, jež by ho odlišovala od ostatních účastníků bohoslužeb, ani magickým pojetím VP. Od dob tolerančních se spíše vyvinulo přesvědčení, že svátosti buď nejsou potřeba, nebo byly zcela vytlačeny na okraj<sup>18</sup>. Především však „místo sakramentálního *ex opere operato* u nás spíše rozhodovalo nábožensko-morální *opus operantis*, a to jak na straně farářů (až donatisticky), tak na straně ostatních členů sboru (podle hesla: u nás všechno záleží na životní praxi, na jednání)... A právě tento – v našem českobratrství odedávna hluboko zakořeněný – moralismus, který ovládl i pojetí a praxi svátostí, jsme pro Agendu považovali za nebezpečí vážnější než masivní (římský) nebo temperovaný (luterský) sakramentalismus. Vždyť více než o zaslíbenou přítomnost Kristovu a jeho milost ve křtu a u stolu Páně šlo většině těch, kdo u nás přijímali křest a slavili večeři Páně, o vlastní připravenost...“<sup>19</sup>

Zdrcující kritika nejen Agendy, ale církve, která ji přijala, zazněla z úst P.Keřkovského<sup>20</sup>. Ten však jen velmi jadrně vyslovil to, co spíše delší dobu „viselo ve vzduchu“: důraz na liturgii je zavedením církve do ghetta svátostného prostoru<sup>21</sup>, projev ignorance dějinnosti církve a umlčování prorockého hlasu církve, resp. jednotlivců. Pro Agendu se ujal termín „normalizační“<sup>22</sup>. Tímto termínem se myslí především obecná poloha řeči v modlitbách, vynechávání některých témat, příliš silný důraz na pokání. Keřkovský má za to, že tyto tendence – v ČCE většinové – jsou nepochopením podstaty bohoslužby. Každé bohoslužby jsou totiž *dvoupólové*: první ohnisko je chválení, druhým je zacílení do každodennosti, tedy odpověď na Boží zavolání, totiž odpovědnost.<sup>23</sup> Je-li tato dvoupólovost splněna, pak nelze považovat například bohoslužby bez VP za torzo. Přítomnost Vzkříšeného nelze vázat na naše konání (kterým je ovšem i kázání!)<sup>24</sup>. Zdroj tohoto babylonského zavedení církve je u Keřkovského identifikován jednoznačně: je jím „programový, zásadní a sjednocující článek J.Doležala Bohoslužby, kázání, hymnus“.<sup>25</sup>

<sup>18</sup> To dokládá jejich zařazení v agendách mezi služebností, a VP se slaví „popravdě v jednotlivých svátečních obdobích církevního roku... a o díkůčinění z úrod“ (Kniha modliteb 1953, 162).

<sup>19</sup> J.Doležal, Agenda, 117. Domnívám se, že reflexí kontextu, ve kterém Agenda vznikala, nám její tvůrci předali nesnadný úkol: odpovědět na otázku, zda a jak se situace sborů a církve změnila, že by bylo třeba nové agendy. A jaké jsou dnes tendence v církvi? Platí, že ještě dnes je v popředí zákonicko-moralistické pojetí svátostí a úřadu a nikoli sakramentálně-klerikální? Celá diskuse, do které se několika články nepřímou vložil i P.Macek výklady o pojetí svátostí, především křtu u K.Bartha a jeho syna M.Bartha, ukázala, že Agenda byla velkou částí tehdejších teologů jako příliš luterizující, dokonce katolizující (!!!). K současné situaci například srov.: D.Fišer, Co očekávám... (viz prameny)

<sup>20</sup> K Agendě se vyjádřil nejméně dvakrát, s odstupem deseti let podobně: v publikacích Nepřeslechnutelná výzva a Jak bolí Bůh.

<sup>21</sup> „Svátostný prostor“ se stal šifrou a šiboletem, který měl rozdělovat církve na ty, kdo jsou odpovědní a angažují se i ve věcech veřejných, a na ty, kdo „považují církve za ulitu, do které je možné se stáhnout, čekat a přežít“ (P.Keřkovský, Prorocká existence, 95). Smolík, který tento termín převzal od K.Bartha, jím chtěl vyjádřit pravý opak: místo (prostor), kde se zvěstuje Slovo a vysluhují svátosti, je (předběžnou) realizací Kristovy vlády uprostřed dějin, proto je každé shromáždění (prorockým) znamením Kristovy vlády uprostřed tohoto věku, všem vládám a mocnostem natruc. S předchozím rozdělením tedy nemá nic společného.

<sup>22</sup> Viz např. P.Keřkovský, Chystá se nový zpěvník, in: Jak bolí Bůh, Rozpravy 1998, 68-79, zde 69.

<sup>23</sup> P.Keřkovský, Chystá se nový zpěvník, 70.

<sup>24</sup> Tamtéž, 77.

<sup>25</sup> P.Keřkovský, Prorocká existence církve, 95; týž: Chystá se nový zpěvník, 79. Přiznávám, že jsem tento Keřkovského argument nikdy zcela nepochopil. Má za to, rozumím-li Keřkovskému, že důrazem na liturgii, adoraci, problematiku svátostí atd., církve utíká od svého poslání ve světě. Ale zmíněný článek, podle mého soudu není ničím jiným, než masivním biblickým zdůvodněním, proč zájem o liturgii je právě naopak výrazem této odpovědnosti za svět: Hymnus „se pokouší vyjádřit univerzální

Velmi solidní, a v podstatě dosud jedinou (!!!) analýzu Agendy představuje vikářská písemná práce „Kazatel a Agenda ČCE“ A. Wrany z roku 1998. Autor nijak neskrývá, že jako pracovník církve je začátečník, že má k Agendě v zásadě vztah pozitivní (projevem tohoto pozitivního vztahu je odhodlání zabývat se jí podrobněji) a přesto se rozhodl sepsat primárně věci negativní.

Jádro kritiky nedovedu stručně vyjádřit, bylo by třeba reprodukovat dlouhé pasáže. Přiznávám, že jsem se stále více utvrzoval v dojmu, že autor přistupoval k Agendě dosti fundamentalisticky a s vnitřní nechutí ji interpretovat ad optimam. Ale to nebylo, jak uvádí, záměrem jeho práce. Ta je cenná v tom, že upozorňuje na řadu faktických nedostatků, formulačních nejasností atd. S mnohými námitkami by šlo dnes úspěšně polemizovat, neboť pramení z prosté neznalosti<sup>26</sup>.

Závažnější je problém, který Wrana přednáší: za dvacet let užívání se nenašel nikdo, kdo by podrobil Agendu kritice obsahové.<sup>27</sup> Za citaci proto stojí závěrečná doporučení A. Wrany:

1. Vydávat brožury s dalšími alternativními formuláři, s alternativními částmi.
2. Zavést liturgický seminář na teologické fakultě či během vikariátu.
3. Více a soustavněji číst stávající Agendu.

Práci doprovází malá anketa (34 respondentů), z nichž jen dva (účastníci vikariátu) Agendu vůbec nepoužívají. Většina respondentů se vyslovuje pro přepracování Agendy, a to především z důvodů jazykových. Je uvedeno, že chybí formuláře pro: ekumenické bohoslužby<sup>28</sup>, ustanovení sborových pracovníků do služby, jubilejní požehnání manželům (zlatá svatba), požehnání dítěte, shromáždění v azylovém domě, ukládání urny. Jako raritu lze nahlížet potřebu formuláře pro „homosexuální svatbu“.

---

dosah Božího skutku v Ježíši Kristu... je zaměřen ke Kristu... on je jím veleben jako svrchovaný Pán nad trůny, panstvy a knížatstvy a mocnostmi. Církve, která jeho vládu hymnem vyznává, odpírá tím nábožensky uctívat tyto nepravé náboženské autority. Zpěv hymnu na Krista je vyznavačským projevem a vytváří tak od počátku v bohoslužbách prostor svobody...“ (J. Doležal, Bohoslužby kázání, hymnus, in: KR XLI (1974), 56-59, zde 57.) V podstatě šlo Doležalovi o to, co se dnes zdá téměř absurdní: velmi opatrně, ale exegeticky fundovaně získat aliturgickou veřejnost pro „liturgii“. Že to, co se děje kolem kázání a svátostí není jen „rámeček“, podřadná složka (svě dostane J.B. Jeschke, W. Niesel i R. Bohren), ale organická součást události Slova, chránící právě před subjektivním či moralizujícím zúžením evangelia. Nejspíše již jen z hlediska historického může být zajímavé, že Keřkovský sice označil Agendu za projev „normalizující se církev“, ale nejsem si jist, zda někde – a jak – reflektuje skutečnost, že Agenda začala vznikat mj. jako důsledek oblevy a aggiornamenata v katolické církvi po II. vat. koncilu, již před tzv. normalizací. Nehledě na skutečnost, že podobné a podobně koncipované agendy vznikly paralelně i ve zcela svobodných společnostech – ve Švýcarsku, Německu a hlavně Nizozemí!

<sup>26</sup> Například z neznalosti způsobu práce tehdejšího POL.

<sup>27</sup> Katedra praktické teologie na ETF nabízí každoročně témata tohoto typu ke zpracování v rámci diplomových prací, ale dosud jsme se nesetkali s výraznějším úspěchem. Zatím se nepodařilo potvrdit – ale ani vyvrátit – že Agenda je „rozporuplná, teologicky jednostranná“ (Wrana, 1), „neoortodoxní“ (Wrana, 29<sup>47</sup>), že „nese teologickou pečeti doby“ (M. Vymětal), etc. Snad nejčastější námitkou – podle mé zkušenosti – je, že odvádí od odpovědnosti za svět do ulity církve, do ráje srdce a za zdi modliteben. Jeden ne příliš zdařilý pokus analyzovat Agendu z tohoto úhlu skončil prostým konstatováním, že spíše opak bude pravdou. Moje současná zkušenost z práce mezi studenty je však dosti alarmující: tam, kde jsme „za totáče“ viděli v modlitbách a především biblických textech zdroj akce, odpovědnosti za svět, stvoření, mír, spravedlnost, ekologii, dnes vidí mladá generace spíše důvod k niternému zadumání. Jakoby se univerzalita evangelia a ekumenicita vytratily, nebo – jakýmsi způsobem proměnily v jinou „spiritualitu“.

<sup>28</sup> Existuje však „Příručka pro ekumenické bohoslužby“ od P. Filipiho, (tajně) vydala snad již dvakrát ERC v Evangelickém nakladatelství v Praze 1991<sup>1</sup>, 38 stran, a to česky i slovensky! U ostatních požadavků autor upozorňuje, že sám neví, co se za mnohými požadavky přesněji skrývá.

**Statistický průzkum užívání Agendy v ČCE** provedl v roce 2002 student ETF D.Mikšík. I tato práce by stála za bližší seznámení a analýzu. Jako závažný (potěšující i zavazující) výsledek považují následující:

„Údaje o celkové frekvenci užívání agendních formulářů svědčí o tom, že většina kazatelů a kazatelek je s Agendou zvyklá pracovat, přistupují k ní ovšem s kritickým odstupem a připravené formy přizpůsobují jak potřebám sboru, tak svým teologickým důrazům. O tom, jak často je Agenda pomocníkem při tvorbě liturgie svědčí také to, že pouze tři respondenti uvedli u všech otázek týkajících se četnosti užití formulářů odpověď „nikdy“, další tři odpovídající se k žádné z otázek nevyjádřili (z toho dva proto, že pravidelně používají agendu Jednoty bratrské). V procentním vyjádření by tedy výslovných „odmítačů“ Agendy bylo 2,6 %, s připočtením mlčící trojice potom 5,2 %.“<sup>29</sup>

Budiž připomenuto, že obeslány byly tehdy všechny sbory (264), administrované (tehdy 56) však neodpověděly, šlo o dotazník pro kazatele. Z těchto odpovědělo relevantně 115, což je 56%. (Na naši církve velmi vysoké číslo!) Závěr Mikšíkovy práce však není vcelku překvapením, pouze empiricky dokládá již známé skutečnosti: „Jednou a jedinou stránkou Agendy, která byla podrobena všeobecné kritice, je její jazyk, a to jak na základní rovině použitých lexikálních prostředků, tak především na rovině strukturně-významové.“ Za velmi významný podnět k diskusi považují poznatek, že podle „mínění mnoha respondentů... je zvláště v textech modliteb přetěžován motiv lidské hříšnosti a nedostatečnosti – a na druhé straně jeho protipól Božího slitování. Prostor vzniklý mezi těmito dvěma krajními body je potom tak veliký, že se je nedaří vzájemně propojit – nedostatečný lidský tvor i dokonale slitovný Bůh setrvávají ve své izolaci a všechno mluvení o tomto rozložení sil ztrácí vnitřní dynamiku a důvěryhodnost.“<sup>30</sup> Mezi chybějícími formuláři se objeví vedle výše zmíněných ještě: přijetí dospělého do sboru, sňatek a obnova křestních slibů<sup>31</sup>.

Ze samotných **archivních dokumentů**, které nám někdejší POL zanechal (resp. co po něm na SR zbylo, tj. jedna velmi hubená složka), nelze vyčíst mnoho; jedno však určitě: nezměrné úsilí, pracovitost, obětavost, nasazení; úsilí o rozhovor ekumenický temporálně i geograficky (např. POL usiloval stále o získání mladších členů). POL pracoval od 1969 v rámci pravidelných schůzí (4–5 vícedenních setkání ročně s pracovní dobou od 8:00 do 22:30), v závěrečných fázích týdenní klauzury v Chotěboři či na některé faře; všechny texty přečetli účastníci několikrát hlasitě v rámci setkání (Agenda je určena k předčítání!). Stejně tak byly na schůzích předčítány všechny články či reakce, které někdo z POL poskytl tisku, aby byl dán výraz konsenzu, v němž nová bohoslužebná příručka vzniká. Součástí schůzí bylo seznámení s novou literaturou – především exegetickou a systematicko-teologickou.<sup>32</sup>

<sup>29</sup> Mikšík, 32.

<sup>30</sup> Tamtéž.

<sup>31</sup> Mezitím byl tento formulář vypracován a doporučen všem sborům k užívání, například v rámci zářijové ekumenické neděle.

<sup>32</sup> Již na tomto prostém faktu, domnívám se, je možno doložit značný posun, který při další liturgické práci v církvi sotva můžeme obejít: generace tvůrců současné Agendy argumentuje v zásadě poznatky získanými z moderní exegeze (viz zmíněné články v KR), a přejně zohledňuje tradici. Mohu-li soudit, my, kteří se dnes zabýváme liturgickými otázkami, argumentujeme více nebo méně hlavně tradicí, t.j. i velmi starou tradicí, ale tradicí postbiblickou.